

براهوئی ڈرامہ نااولیکو کتاب ”استونا بندغ“ اسے جاپچ اس

محمد اشرف

ایم فل اسکالر، شعبہ براہوئی

ڈاکٹر محمد ناصر کھیازی

ڈائریکٹر آئی ای آر، جامعہ بلوچستان کوئٹہ

Abstract

Raag, a folk term has used for Drama in ancient Brahui. In folk literature when the Brahui modern literature were not introduced the Term *Raag* were used for entertain. After establishment of Radio Station center at Quetta, the different parts of modern literature opened the windows for Brahui fiction. There is prominent writer which Mr. Ghulam Nabi Rahi has started firstly Brahui radio Drama, soon after the tradition of Brahui drama has spread all over the Balochistan. A compilation of his first period's Drama known as *Isto naa Bandagh*. This research paper discussed and analyses the technique and tendency of Rahi's Drama. Mostly his dramas have played from Radio and Television Quetta center after Sixties. *Shaahbeg naa wataakh* a very famous radio Drama, where the social problems were reflecting. A descriptive method has been used to complete this paper.

Key words: Ghulam Nabi Rahi, Drama, Radio Drama, Raabee.

براهوئی بولی نااولیکو ڈرامہ نویس غلام نبی راہی ۽ پاننگک۔ داتم اسکان ناپٹ و پول نارداٹ
اولیکو ڈرامہ رابی ناپن اٹ شینک مسنے، ہرانا نوشتوک غلام نبی راہی ۽۔ ہندن ”استونا بندغ“

1987ء، آگہ براہوئی زبان نا اولیکو ڈرامہ غاتا کتاب ۽۔ تو اونا نوشتوک ہم غلام نبی راہی ۽۔ دا کتاب اونا زنداٹ شینک مس، وخت اس کہ اونا ایلو بوگ شوگی نوشت آک اخبار و رسالہ غاتیبی شینک مرسا ہنانو، ہرافک اونا کزیت آن پد کتابی دروشم ہلکنو، و پاننگ کہ اونا کبھی نوشت آک داسکان کتابی دروشم ہلنگ کنتو۔ دُن کہ ن درستی راستی ٹی پارین کہ غلام نبی راہی نا نوشت آتا مونی اتنگ نابابت توچے بھاز کاریم مسنے، ولے اونا نوشت آتا جاج ۽ ہلنگ نابابت ہی ۽ کاریم اس مننے۔ غلام نبی راہی نا نوشت آتیبی بوگ شوگی و ژاٹ راج اناحتی آ دروشم ۽ مونی اتنگ نا کوشت کنزگانے، اونا ڈرامہ غاک مریر، انشائیہ غاک، خاکہ نگاری مرے یا چناتے کن مروک نوشت آک کل اٹی اونا براہ راست یا بالواسطہ ٹارگٹ، الس و راج مسنے۔ غلام نبی راہی نا ڈرامہ غاتیبی ساہدار کڑدارک افس، ولے ہرا ڈرامہ و خاکہ غاتے اوچناتے کن نوشتہ کرینے، او فک ساہدار ۽۔ ہندن اونا انشائیہ غاتیبی ہم ساہدار کڑدار آک خننگرہ، ہرافتے او علامتی و ژاٹ مونی ایسنے، و راج انا رویہ غاتا درشانی ۽ ساہدار تا کک اٹ مونی ایسنے۔

غلام نبی راہی نا ڈرامہ، خاکہ و چناتے کن نوشت آک نوشت اٹ اریر، دا و قتیٹی راجی زندانا درشانی و راجی تول/بش ۽ گچین و ژاٹ مونی اتنگانے۔ ہنگے تو غلام نبی راہی نا اولیکو کتاب ”استونا بندغ“ (1987) اٹی ہندا ہر مسٹ آ صنف آک اسجا اریر۔ دا کتاب ایہن تو بیرہ براہوئی ڈرامہ نا بندانی کتاب پاننگ، ولے داراست ۽ کہ غلام نبی راہی نا چند ہم ہندا ہی کتاب اٹ زی آ بیان مروک ہر مسٹ آ صنف آتے جتا جتا بشخ آتیبی ونڈ کرینے۔ و دا و ژاٹ ہنگے تو اونا دا کتاب نئے بیرہ براہوئی ڈرامہ نابابت اولیکو کتاب ۽، بلکن چناتے کن ڈرامہ تابابت و ریڈیو خاکہ غاتا نابابت ہم اولیکو کتاب گوندنک۔

غلام نبی راہی نا اولیکو ڈرامہ ”رابی“ توئی بلوچی کراچی نامی 1957ء نا شمارہ ٹی چھاپ مس۔ ہمو دور ٹی براہوئی ڈرامہ ۽ نوشت ٹی ا توکا ڈرامہ نویس راہی نس۔ راہی نا پاننگ ۽ کہ 1957 آن پد ڈرامہ اینواسکان کن توچا۔ (تلار، ج، 2006)

”استونا بندغ“ پنی آ کتاب، ہرادے براہوئی زبان نا ڈرامہ غاتا اولیکو کتاب پاننگ،

داٹی چار بٹخ ء، دانا اولیکو بٹخ چناتے کن ڈرامہ غاتا ء، ارٹمیو بٹخ اٹ خاکہ وڈرامہ ء۔ وخت اس کہ مسٹمیو بٹخ اٹی سٹج ڈرامہ ء۔ واستونا بندغ پنی آڈرامہ ہندا بٹخ اٹی ء۔ ہندن چار میو بٹخ اٹی ٹی وی ڈرامہ غاک اوار ء۔ دا بٹخ اٹی اراڈرامہ تروک ء۔

چناتے کن ڈرامہ نا بٹخ:

چناک ہر نوشت آتے کیر یا ہر نوشت آک چناتے کن مریر، اوفتے عالمی سطح غا چناتا ادب ناپن مننگک۔ براہوئی ادب اٹی دا کنڈ آہم خیال کننگا نے۔ ”چناتا ذہنی تربیت کن بناغان اوفتا نفسیاتی گرج آتے مون آتخسا ہندن ء ادبی مواد مننگ نا گرج مریر، ہرا فک اوفتا ذہن ء ملر و اوفتا جوڑہ غاتا آسودہی ناسوب مریر۔“ (زیدی، 15، 1989)، دارداٹ ہنگے تو براہوئی پاروک آتا چناک بیرہ تینا اسکول آتھی دابابت گڑاس خوانور، ولے ادبی کتاب آتھی دافقا کچ اوکان ہم کم ء۔ دارداٹ غلام نبی راہی نا کتاب اٹ دا بٹخ ء جتا ء ہندا اس مننگ جوان ء ہیبت اسے۔ اونا کتاب نا دا بٹخ اٹی اراڈرامہ ء۔ اسٹ ناپن ”نیکی“ ء، دا ڈرامہ ء چنا تیکن نوشتہ کننگا نے، دا ”شیر و ہل“ نا کسہ ء ڈرامہ نا وٹسے۔ داٹی اسہ ہل اس جنگل نا بادشاہ شیر اتون جوانی اس کیک، وولدا شیر اودے پانک کہ داکان پدے انت کاریم اس مس ای نے تون کمک کن تیار مروٹ۔ دا کسہ تخیل اٹ چناتے جوانی کننگ نا سچ ایتک۔ دا بٹخ انا ارٹمیو ڈرامہ ”ہوکا“ ناپن اٹی ء، داٹی ہم اسہ جنگل اسے نا کسہ سے ڈرامہ نا دروشم اٹ مونی اتنگا نے۔ دا ڈرامہ ٹی مروناسا دہی یا بے عقلی ء نشان تننگا نے۔

ریڈیو، خاکہ وڈرامہ نا بٹخ:

غلام نبی راہی نا کتاب نا دا بٹخ اٹی 9 خاکہ وڈرامہ مونی اتنگا نے۔ ”ڈرامہ فن و ادب نا متکن انگا صنف آتیاں اسٹ اسے۔ چا ہندا آتا گمان ء کہ ہرا تم بندغ تہذیب و تمدن آن درستی راستی مس و جنگل آتھی نیم قبائلی زندگی دیکھ۔“ (رئیس، 7، 1961ء) دن ہنگے تو براہوئی زبان نا ہرا متکنی نا پاننگک، اونا رداٹ براہوئی ٹی ہم ڈرامہ وخت اسے آن شون ہلوک ء، ولے اسہ راستی اس دارے کہ دا ڈرامہ غاک ہرا فتنے براہوئی ٹی ”راگ“ انا پین تننگا نے، اوفتے نوشت اٹ اتنگتے۔ غلام نبی نا ریڈیو کن نوشتہ مروک آڈرامہ تے ٹی مخونا پیش پیش ہم ارے، و ہندا سوب آن اونا نوشت آتے گیشتری

بوگ شوگ ناپن ہم تننگ - ”واہ واہ“ پنی آڈرامہ ٹی اسہ کاروباری ۽ پنخیر اسے نا کردار نظر بریک۔ پنخیر و پراٹہ ناخو ۽ ڈرامہ ناوڑ تسنے۔ ”شاہ بیگ و تاخ“ پنی آڈرامہ بھاز پنی ۽، و داڈرامہ ناسوب آن غلام نبی راہی نا چند تینا خوک انا بندرغ آتھی شاہ بیگ ناپن اٹ پنی مس، و ہرا فک کہ بیرہ ریڈیو بنگرہ، او فک تین اٹ غلام نبی راہی ۽ بیرہ شاہ بیگ ناپن اٹ درست کریرہ۔ و لے کتاب اٹ ہرا نوشتہ ۽ موئی تنگانے داٹی ارے زعیفہ ناہیت آک اریر، و دا فتنے ٹی بھلو چس اس اوار کننگانے۔

”ارمان“ پنی آڈرامہ نا اہم انکا کڑدار ”شفیع“ ہرا کہ تینا ہمسایہ تا دو آن بھاز تنگ ۽۔ ہندا تنگی ناسوب آن کس او ناہیت آتے پنگ کن تیاراف۔ مجبوری آن تینا تینون ہیٹ کیک، اگہ کس ہیٹ کرے تو اوڑتون چھیڑہ کیک۔ ”تینا دو آن“ پنی آڈرامہ ٹی راہی و امداری نا برخلاف قلم چست کرینے۔ راہی داٹی کڑدار اسے نازندا نا باروٹ، کڑدار نازندا تھ درخرین مریک۔ کردار نگاری اٹ درشان کرینے۔ ارغ و زانیفہ نا تو تو میں میں و مابت ۽ بھاز جو انیکا نشان تننگ نا کوشت کننگانے۔ ”کمال کرلیس“ پنی آڈرامہ ٹی مہمان ۽ سرحال جوڑ کننگانے۔ دن کہ داراست ۽ کہ مہمان تینا قسمت ۽ تینٹ اٹیک و لے مہمانی نا گڑاس ہد مریک۔ ہندن مف کہ مہمان، میزبان تے شدت آن کسے داٹی ارغ و زانیفہ نا مہمان نا دو آن فریشانی ۽ درشان کرینے۔ مہمان ۽ کشنگ کن ہرڈھٹ و ڈول بے سوب مریک۔ و لے نیارڈی کہ شیطان او نا استاد ۽ مہمان آدزی نا دو بہ ۽ خلیک۔ مہمان دزی نا دو بہ و پولیس نا زوم و خلیس آن ارغان پیش تمک۔ ہندن میزبان تا جان چٹک۔ ”پین وخت اس“ پنی آڈرامہ ٹی اسہ میر و معتبر و او نا مہمان تا کردار ۽ نشان تننگانے۔ میر ۽ تینا دا قول نا خیال بفک کہ او اینو گڑاس مہمان تینا ارغا بڈنگانے۔ مہمانک دے آن نا ارغ ۽ ہم کپنہ شام اتون مہمانک او نا ارغا لنگڑ آ پڈ اتون سرمریرہ۔ و لے میر ۽ تینا گچک نا کم تننگ آ داخہ در فریشانی ۽ کہ تینا مہمان تے گیرام کیک۔ دے اس سہا تمک تے نن نیمہ ۽ مہمان آتے لنگڑ آ پڈ اتون پدا اراتیا تا رادہ کیک۔

’مہمان‘ پنی آڈرامہ ٹی ہست گار و بندرغ اسے نا ارائی اسہ کیزی اس کیز کاٹ کنگ آن پد زبردستی مہمان مریک۔ سہب تون ہندا مہمان ارغان غالی اس دزک، و لے ہست گار آ بندرغ تینا شرافت آن دزے دوارہ جیل آن بچفک، و تینا قیمتی آ غالی ۽ اوڑا بشک۔ ”ڈب“ پنی آڈرامہ دا بشخ انا

گڈ میکونوشت ۽، دا ڈرامہ ٹی اسہ جاسید اولو بندغ اسے ناکسفنگ آن پداونا کسفوک ۽ ہلنگ ناکردار نئے۔ داٹی ہست گارا میر ۽ تینا مسرٹ نا برام ۽ قول نامطابق تینا سنگت نامارتون کروئی نئس۔ ولے میرنا مسرٹ ۽ پین یاراس نکاسس۔ ہراتم میر تینا مسرٹ نا برام ۽ تینا سنگت نامارتون کنگک نا پڑو ۽ کرے ہندایار شام نامیر کسفک۔ ودانا خون اٹ میرنا سنگت نامارتہٹی مریک۔ میرنا مارہمو یار ۽ باسفنگ کن قاتل ۽ پانک ہرکس کنا باوہ ۽ کسفینے ہموڑتوں کنا ایڑھ برام کیک۔ دایار ۽ است وارتفک منگ کہ نا باوہ ۽ ای کسفینٹ ڈن میرنا کسفوک ہلنگک و میرنا سنگت ناماریلہ مریک۔ و میرنا مسرٹتوں اونا برام مریک۔

اسٹیج ڈرامہ نیشخ:

اسٹیج ڈرامہ نا ہراتم ہیبت مریک تو دانا بابت داپک ۽ کہ ہراوخت کہ ڈرامہ بنا کرے تو او اسٹیج آتیا مساکرینے، اوقم اسکرین ناگمان متنے، ڈرامہ غامیٹی ہمو راج انا آدینک خنگک، دا ہم پاننگک کہ ”ہرا مذہب آتیبی اصنام پرستی نازیات رواج نئس، اوڑے ڈرامہ ۽ نت تے جاگہی کنگک اٹ زیات آسراتی رسینگا، و ہرا مذہب آتیبی دیوی دیوتا تا کمتی نئس، اوڑے اونا روتہ غاک سوگو مننگ کتوس۔“ (حسین، 5، 1935ء) گڑا داپاننگ مریک کہ براہوئی زبان ناہرا خلتی ادب نا پڑا آمونی بروک آڈرامہ غاک اریر، او فنیٹی تو دیوی دیوتا کون ۽ یاسینائی ۽ کڑدار اریر، دانا مطلب ۽ کہ دافک اسلام نا داڑے بنگک آن مُست اناراگ مرو۔ داراگ آتا چرجوئی ہمیرکان برجاء، و غلام نبی راہی دا نیشخ آہم تینا قلم ۽ بڑا کرینے۔ اسٹیج ڈرامہ نیشخ اٹی بیرہ اسہ ڈرامہ اس تروک ۽، دا کتاب نا پن ہم ارے۔ ”استونا بندغ“ پنی آ اسٹیج ڈرامہ اسہ گونڈ ۽ اسٹیج ڈرامہ اسے۔ داٹی اسہ یاراس یکا تینا زایفہ نامونا تینے سفت کریک۔ اسہ شام اس زایفہ تے کسر آن مون ۽ تے ہلیک، خلیک بدردیک، و بٹوہ ۽ تے پلک۔ ولدا ہم دایار بے سمائی ٹی زایفہ نامونا تینے شام اتومروکا واقعہ نا باروٹ سفت کیک۔ ولے زایفہ تے بٹوہ ۽ تے نشان ایٹک او تینا زایفہ نامون آشرمندہ مریک۔

ٹی وی ڈرامہ ناٹک:

اسٹیج ورڈیو ناڈرامہ غاتیان پدپوسکن آدورائی ٹی وی ناڈرامہ غاک ہم تین کن ہنداس جوڑ کریر، یاداپاننگے کہ ٹی وی ناڈرامہ غاتیاننگ آن پداٹیج ورڈیو ناڈرامہ غاتیان پین مفناراج اٹی تو اف آن حساب مسنے۔ غلام نبی راہی نا کتاب نادانٹخ اٹی ہم اسہ ڈرامہ اسے۔ ”شوم“ پنی آڈرامہ راج اٹی تالان شرک و پال آتارائی ء، و ہرابندغ نادوآن جوان ء کاریم مفک، یاہرانا کاریم تیٹی اڑاند و دی مریک، تو اودے مدام شرک و پال آتاکمک اٹ ناستی خیال کنتنگ۔ داڈرامہ ٹی ہم اسہ ورناء کڑداراس مونی اتنگانے، ہراہنداشرک و پال آتاسوب آن راج اناخاروبدپستی تے مون ایٹک۔

کھٹیا:

غلام نبی راہی بلوچ راج اٹی مہالو آن مستعمل ’راگ‘ ء براہوئی بولی ٹی نوشت نادروشم تروک آ اولیکو بندغ پاننگ، داتم اسکان نا پٹ و پول نارداٹ راہی آن مُست ’راگ‘ نوشتی دروشم اٹ متنے، و ہراتم کہ اوناڈرامہ غاک نوشت نادروشم ء ہلکر، تو ہمودور براہوئی زبان نا نوشت نابابت اہم ء دوراس پاننگ، یعنی سویت یونین نا پنگ آن پد ہراتم مچ آدنیاٹی تاڑ واڑاس مس وکل قومک تین کن آجوتی دوئی کنگ ناکسر ء ہر فیر تو ہندانیام اٹ بلوچستان اٹی ہم نوشت ناشعور کاٹم ہر فے، و یوسف عزیز مگسی و ایلو نوشتوک آک و دی مسر، تو بلوچی و براہوئی ٹی ہم نوشت آک بنا کریر، ہندابنائی دورانا نوشتوک آتیٹی غلام نبی راہی ہم بوگ شوگی نوشتوک اسے نا وڑاٹ مونی بس، ہرانا سر حال آک راج والس تون گنڈوک سسر۔ غلام نبی راہی نادا کتاب ء براہوئی ادب نا پڑ آڈرامہ غاتا اولیکو کتاب پاننگانے و پاننگ، و لے دا مچ آ کتاب اٹی بیرہ ڈرامہ ناصنف اف، بلکن داٹی ایلو بٹخ آک ہم اواراریر۔ و غلام نبی راہی نابارواٹ دا پاننگ کہ او بوگ شوگ نابادشاہ مسنے، داہیت راست ء کہ نثر اٹی ماخول آ بوگ شوگ ء درستی راستی کرفنگ اٹ غلام نبی راہی نا بھلو بٹخ اسے، یاد اہم پاننگ مریک کہ اودانا بنیاد ء تخانے، و لے غلام نبی راہی نا نوشت آتیٹی سنجیدگی ہم بھازارے۔ اونا چناتے کن نوشت آک مریر،

یاریڈیوٹی وی کن نوشتہ مروک آڈرامہ خاک مریریا کہ اسٹیج ڈرامہ، کل اٹی اوراج انا اصلاح نا پہلوئے
گیرام کتنے، واونا نوشتہ آتمیٹی راج انا آدینک پاش خننگک۔ تخین اٹ اونا نوشتہ آتابابت پین ہم
پٹ وپول نا گرج ارے، ودا بابت کاریم نا گنجائشت اسئل بھازے۔

کتاب آک

ابدی، رضی، مغربی ڈرامہ اور جدید ادبی تحریکی، ادارہ تالیف و ترجمہ جامعہ پنجاب، لاہور، 1987ء
حسین، سید بادشاہ، (۱۹۳۵) اردو میں ڈرامہ نگاری، پٹنہ لیتو پریس
راہی، غلام نبی، (۱۹۸۷) استونابندغ، براہوئی ادبی سوسائٹی، رجسٹرڈ کوئٹہ
رئیس، قمر، (۱۹۶۱) اردو ڈرامہ، دلی پرنٹنگ ورکس، دہلی
زیدی، خوشحال، اردو میں بچوں کا ادب، کلمہ پرنٹنگ پریس دہلی، 1989ء